

Tadeusz Kowalski Arşivinden 4 –
Alessio Bombaci ile Türkçe YazışmalarFrom the Tadeusz Kowalski Archives 4 – Correspondence with
Alessio Bombaci in Turkish

Sorumlu Yazar

Hilal Oytun AltunDoç. Dr., Krakov/Polonya,
Jagiello Üniversitesi, Şarkiyat
Enstitüsü, Türkoloji Bölümü

hilal.altun@uj.edu.pl

orcid: 0000-0003-0813-9843

Atıf Citation

Altun, H. O. (2025). Tadeusz
Kowalski Arşivinden 4 –
Alessio Bombaci ile Türkçe
Yazışmalar. *BABUR Research*,
4(1), 23–48.

Gönderim Submitted

10.04.2025

Revizyon Revision

28.04.2025

Kabul Accepted

20.05.2025

Yayın Tarihi Publication Date

19.06.2025

BABUR
RESEARCH

Öz

Leh Şarkiyatçı Tadeusz Jan Kowalski (1889-1948) ile İtalyan Şarkiyatçı Alessio Bombaci (1914-1979) 1938 ve 1947 yılları arasında mektuplaşmıştır. Kowalski'nin belgelerinin muhafaza edildiği Polonya Bilimler Akademisi Bilim Arşivi'nde Bombaci'nin Kowalski'ye yazmış olduğu yedi mektupla bir kart ve Kowalski'nin Bombaci'ye göndermek üzere hazırladığı bir mektup müsveddesi bulunmaktadır. Bu mektupların en dikkate şayan yönü ana dilleri Türkçe olmayan iki bilim adamının yazışmalarında Almanca veya Fransızca gibi dönemin bilim dünyasına hâkim olan dilleri ya da uzmanlık alanları dolayısıyla bildikleri Arapça, Farsçayı değil, Türkçeyi tercih etmiş olmalarıdır. Adı geçen arşivde Kowalski ve Bombaci arasında Türkçeden başka bir dilde yazılmış mektup bulunmamaktadır. Zikre değer bir başka nokta ise söz konusu mektuplarda kullanılan Türkçenin hem dil bilgisi hem de üslup bakımından neredeyse kusursuz oluşudur. Diğer yandan konu imla olduğunda işler karmaşıklaşmakta ve Türkçenin Latin alfabesiyle yazımı standartlaşmamış olduğundan yazarların tercihleri devreye girmektedir. Türkçeyi ilk olarak Türklerin 13. yüzyıldan beri kullandıkları yazı sistemiyle öğrenmiş olan yazarlar, harf inkılabından on yıl sonraki on yıllık döneme ait olan mektuplarını Latin alfabesiyle kaleme almışlardır. İmla, dil bilgisi ve üslup yönünden değerlendirdiğimiz mektupların tam metinleri çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tadeusz Kowalski, Alessio Bombaci, Türkoloji tarihi, imla, üslup, kişisel mektup.

Abstract

Polish Orientalist Tadeusz Jan Kowalski (1889–1948) and the Italian Orientalist Alessio Bombaci (1914–1979) corresponded between the years 1938 and 1947. In the Archive of Science of the Polish Academy of Sciences, where Kowalski's documents are preserved, there are seven letters and one postcard written by Bombaci to Kowalski, as well as a draft letter prepared by Kowalski to be sent to Bombaci. The most remarkable aspect of these letters is that these two scholars, whose native language was not Turkish, chose to correspond in Turkish rather than in German or French -the dominant languages of the scientific world at the time- or in Arabic or Persian, which they also knew due to their fields of expertise. In the mentioned archive, there are no letters between Kowalski and Bombaci written in any language other than Turkish. Another noteworthy point is that the Turkish used in these letters is almost flawless in terms of both grammar and style. On the other hand, things become more complicated when it comes to spelling. Since the writing of Turkish in the Latin alphabet had not yet been standardized, the authors' individual preferences came into play. The writers, who initially learned Turkish using the script system employed by the Turks since the 13th century, penned these letters—dated to the decade following the 1928 alphabet reform—in the Latin alphabet. The full texts of the letters, which I have evaluated in terms of spelling, grammar, and style in this paper, are presented at the end of this study.

Keywords: Tadeusz Kowalski, Alessio Bombaci, history of Turkology, orthography, style, personal letters.

Giriş

Bu çalışmada değerlendirdiğimiz yazışmaların ilki olan 18 Temmuz 1938 tarihli mektubunda Alessio Bombaci, Tadeusz Jan Kowalski'ye şöyle yazmaktadır: “Mektubunuzdan ibret alarak türkçe yazıyorum. Yalnız bendenizden o kadar mükemmel bir türkçe çıkmayacağı için kendimizi mazur görmenizi dilerim.” Polonya Türkolojisi'nin kurucu ismi Tadeusz Jan Kowalski (1889-1948) ile İtalyan tarihçi ve Türkolog Alessio Bombaci (1914-1979) birbirleriyle 1938 ve 1947 yılları arasında mektuplaşmışlardır. Krakov'da bulunan Polonya Bilimler Akademisi Bilim Arşivi'nde (Tam adıyla “Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk (PAN) i Polskiej Akademii Umiejętności (PAU)”), Bombaci'nin Kowalski'ye yazmış olduğu yedi mektupla bir kart ve Kowalski'nin Bombaci'ye göndermek üzere hazırlamış olduğu bir mektup müsveddesi bulunmaktadır.

Kowalski'nin Türk bilim adamları ile yazışmalarını bir makaleler serisi hâlinde yayına hazırlamaktayım. Dördüncüsünü Alessio Bombaci'nin mektuplarına ayırdığım serinin ilk üç yazısı sırasıyla Hüseyin Namık Orkun, Ahmet Caferoğlu ve Mahmut Ragıp Köseimihal'in (Gazimihal) Tadeusz Kowalski ile yazışmalarını içermektedir. Söz konusu çalışmalar henüz basım değerlendirmesindedir.

Bu çalışmada incelediğimiz mektupların en çarpıcı yönü ana dilleri Türkçe olmayan iki bilim adamının, yazışmalarında Almanca veya Fransızca gibi dönemin bilim dünyasına hâkim olan dilleri, ya da uzmanlık alanları sebebiyle kendilerinin de bildiği Arapça ve Farsçayı değil Türkçe'yi tercih etmiş olmalarıdır. Dikkate şayan bir başka nokta ise söz konusu mektuplarda kullanılan Türkçe'nin üslup ve dil bilgisi bakımından neredeyse kusursuz oluşudur. Diğer yandan konu imla olduğunda bir yazım standardından bahsetmek zordur. Mektupların yazarları Türkçe'yi ilk olarak Türkler'in 13. yüzyıldan beri kullandıkları yazı sistemiyle öğrenmişlerse de, harf inkılabından 10 yıl sonraki 10 yıllık döneme ait olan mektuplar Latin alfabesiyle imla edilmiştir.

Tam metinlerini yazının sonuna eklediğim mektupları bu çalışmada, imla, üslup ve dil bilgisi bakımından inceledim. Metinleri yayına hazırlarken yazarlarının imla tercihlerini olduğu gibi korudum, ancak yanlış anlaşılabilir kısımlarda köşeli parantezle kelimenin günümüz imlasını verdim, hatalı yerleri ise ünlem işareti ile belirterek doğru karşılığını yine köşeli parantez içinde yazdım. Ayrıca mektuplarda adları geçen özel isimleri ve eser adlarını dipnotlarla açıkladım.

1. Tadeusz Jan Kowalski

Tadeusz Jan Kowalski Viyana, Strazburg ve Kiel'de aldığı Şarkiyat eğitimi sırasında Arap, Fars ve Türk filolojileri okuduktan sonra 1915 yılı Ekim ayında Krakov'da Jagiello Üniversitesi'nde ders vermeye başlamıştır (Zaborski 1999: 10).¹ Krakov'da Şarkiyat alanındaki faaliyetlerin tarihi, din dersleri kapsamında Eski İbranice öğretiminin

¹ Tadeusz Jan Kowalski'nin Türkoloji alanındaki çalışmaları hakkında bir değerlendirme için bk. (Budu, 2021).

başladığı 16. yüzyılın ilk yarısına; daha sonra Wilhelm Münnich’in öğrencilerine İbranice, Süryanice ve Kaldea-Aramicenin yanında Arapça, Türkçe, Farsça öğrettiği 1818-1826 yıllarına götürülebilmekte ise de (Zajączkowski 1964: 368), Şarkiyat araştırmalarının kesintisiz olarak devam edeceği geleneğin başlatıcısı Tadeusz Kowalski olmuştur (M. Stachowski, 2018: 219-220, 2. dipnot). Türkoloji’nin yanı sıra Arap ve Fars filolojileri üzerine pek çok çalışmaya imza atmış olmasından dolayı özellikle Polonya Arap filolojisi, Kowalski’yi kendi alanlarının temsilcisi saymakta ve bu konuda Türkologlarla Arabistler arasında bir iddialaşma bulunmaktadır (M. Stachowski, 2018: 221-222). Diğer yandan M. Stachowski’ye göre Kowalski’nin 1939 yılına kadar Jagiello Üniversitesi Kütüphanesi müdürlüğü görevini ifa etmiş bulunan Edward Kuntze’ye ithafen yazdığı küçük bir şiiri, kendisinin bu konudaki görüşünü aksettiren bir tanık olarak okunabilir. Bahse konu olan şiir ve yaklaşık Türkçe tercümesi şöyledir:

<i>Że Wschód kolebką księgi, fakt oddawna znany[.]</i>	(Doğru’nun, kitapların beşiği olduğu, uzun zamandır bilinen bir gerçektir,)
<i>Stamtąd wyszły Szachnamy, Awesty, Korany,</i>	(Şehname, Avestalar, Kur’anlar oradan çıktı,)
<i>Nie dziw, że przez zły Kismet wygnany z swej jurty</i>	(Şaşmamalı ki; kötü kismetle yurdundan sürgün edilen)
<i>U bibliotecznej Turek uczepli się burty[.]</i>	(Bir Türk, kütüphanenin kenarına tutundu.)
<i>Cześć dla szejcha, to główna beduina cnota[.]</i>	(Şeyhe saygı, Bedevi’nin başlıca erdemidir,)
<i>Niech Ci ta świadczy o tym z papieru robota.</i>	(Sana bunu, işte bu kâğıttan eser kanıtlasın.)

(aktaran: Stachowski, 2018: 221)

Otobiyografik detaylar içeren şiirinde Kowalski, kendisinden “Türk” olarak bahsediyor; “şeyh” ve “kısmet” kelimelerini, Arapçanın Leh transkripsiyonuyla “kısmat”, “szajch” olarak değil, Türklerin söylediği gibi “e” harfi ile yazıyor; kafiye gereğiyle de olsa Türkçe “yurt” kelimesini kullanıyor (M. Stachowski, 2018: 221).

Kowalski, küçük şiirinde “kötü kismetle yurdundan sürgün edilen” derken Nazilerin Polonya’yı işgalinin ardından 1939 yılı Kasım’ından, 1940 Şubat’ına kadar tutulacağı Sachsenhausen toplama kampına gönderilmesine atıfta bulunmaktadır. Nazilerin “Intelligenzaktion” adını verdikleri “Polonya entelijensiyasını ortadan kaldırarak halkın direniş gücünü kırma” amaçlı harekâtının Krakov ayağı (“Sonderaktion Krakau”) kapsamında tutuklanan 184 akademisyenden hayatta kalanlar, uluslararası kamuoyu baskısı neticesinde peyderpey serbest bırakılmışlarsa da eski görevlerine geri dönememişlerdir. Kowalski de özgürlüğüne kavuştuktan sonra akademideki ve üniversitedeki işlerine devam etme imkânı bulamayarak muhtemelen, yukarıda adı geçen Edward Kuntze’nin desteği ile Jagiello Üniversitesi Kütüphanesinde bir göreve atanmıştır (M. Stachowski, 2018: 221). Şiirde geçen “Bir Türk, kütüphane raflarına

tutundu” mısraı bu durumun bir ifadesidir. Kowalski’nin kendisi gibi Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilen İtalyan meslektaşıyla bu lisanlardan biriyle değil de Türkçe yazışmayı tercih etmesi yukarıdaki şiirden edindiğimiz izlenimi destekleyen bir veri olarak görülebilir.²

2. Alessio Bombaci

Alessio Bombaci’nin Kowalski’ye yazmış olduğu ilk mektup 18 Temmuz 1938 tarihli dir. O tarihte 24 yaşında olan Bombaci, günümüzde Università degli Studi di Napoli L’Orientale adını taşıyan, Regio Istituto Superiore Orientale di Napoli’deki görevine henüz başlamıştır. Üniversitenin 1928 yılından beri neşredilmekte olan *Annali dell’Istituto Universitario Orientale di Napoli* (= “Napoli Doğu Üniversite Enstitüsü Yıllığı”) dergisinin; yeni serisinin ilk cildi olarak planlanan 1940 sayısı, mektubun yazılmasından biraz önce emekli olan Luigi Bonelli’ye (1865-1947) adanacaktır. Bombaci de Kowalski’den armağan sayı için bir yazı rica etmektedir. 1938 ve 1939 yıllarına ait olan Bombaci’nin mektuplarından beşi ile Kowalski’nin mektup taslağının esas konusu Bonelli Armağanı’dır. Yukarıda da değindiğimiz gibi mektuplaşmanın Türkçe sürdürülmesini Kowalski’nin tercih etmiştir. Genç meslektaş da Kowalski’nin isteğine uyarak mektuplarını Türkçe yazmıştır. Bombaci’nin PAN ve PAU Bilim Arşivi’nde bulunan ve Kowalski’ye yazmış olduğu tüm mektuplar Türkçedir. Kowalski’nin mektupları arasında da Bombaci’ye hitaben Türkçeden başka lisanda yazılmış bir mektup bulunmamaktadır.

Mektupların içeriklerinden Bombaci’nin bilimsel çalışmalarının³ seyri hakkında da bilgiler edinebilmekteyiz. Filolojinin yanı sıra dil bilimi, tarih, halk sanatı ve sanat tarihi alanlarında çalışan Bombaci’nin ilk önemli eseri *La “Regola del parlare turco” di Filippo Argenti: materiale per la conoscenza del turco parlato nella prima metà del XVI secolo* (= “Filippo Argenti’nin ‘Türkçe konuşma kuralları’: 16. yüzyılın ilk yarısında konuşulan Türkçe bilgisi için malzeme”) başlıklı kitabıdır (Bombaci, 1938). Bombaci, 75 sayfalık risalesinde, eserden örnekler ve kullanılan transkripsiyon sistemi hakkında bilgi vererek Filippo Argenti’nin 1533 tarihli eserini ilim âlemine tanıtmıştır. Argenti sözlüğünün tenkitli neşrini Adamović (2001) yapmış ve bu çalışma Türkçeye tercüme edilmiştir (Adamović, 2009). Rocchi (2007) de eserde yer alan kelime varlığını neşretmiştir.

Bombaci’nin mektuplarında adı geçen ve tarih alanındaki önemli çalışmaları da Osmanlı Donanması’nın 1560 yılında Tunus’un Cerbe Adası açıklarında İspanyolların öncülüğündeki Haçlı Donanmasına karşı büyük bir zafer kazandığı Cerbe Deniz Savaşı hakkındadır. Bombaci, İstanbul’da bulunduğu 1939 yılında Topkapı Sarayı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ndeki belgeleri incelemiş ve Kaptan-ı Derya Piyale Paşa’nın Kanuni

² Kowalski’nin başka yabancı akademisyenlerle de Türkçe mektuplaşmış olduğuna dair bir bilgiyi Kończak’tan (2022: 15) öğrenmekteyiz: Polonya asıllı Rus Şarkiyatçı Vasili Nikitin (1885-1960) de Kowalski’ye 29 Ekim 1922 tarihli mektubunu Türkçe yazmıştır.

³ Bombaci’nin hayatı ve eserleri hakkında bk. (Şakiroğlu, 1980; Esin, 1979). Bombaci’nin vefatından sonra meslektaşları kendisinin hatırasına bir kitap hazırlamışlardır (Gallotta, Marazzi, 1982).

Sultan Süleyman’a sunmuş olduğu raporu bir makalede değerlendirmiştir (Bombaci, 1941a). Ayrıca *Rivista degli studi orientali*’nin 1941 Mayıs, 1942 Aralık ve 1946 Kasım sayılarında birbirinin devamı olan üç makale neşretmiştir. Bunların ilkinde, bazı arşiv belgelerindeki bilgilerle savaşın görgü tanığı olan Zekeriyya Çelebi’nin (Zekeriyyazâde) yazmış olduğu *Ferâh* adlı *Cerbe Fetihnamesi*’nin⁴ ilk bölümünü (Bombaci, 1941b); takip eden iki makalede de *Ferâh*’ın devamını Türk elifbası ile basmıştır (1942, 1946a). Ettore Rossi, bu üç makalenin 112 sayfalık ayrı basımı hakkında bir değerlendirme yazmıştır (Rossi, 1947).

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda hocası Luigi Bonelli’den sonra Bombaci’nin de üzerinde çalıştığı bir diğer araştırma alanı Venedik Devlet Arşivi’dir (Şakiroğlu, 1980, 183-184). Bombaci arşiv üzerindeki çalışmalarını ilk olarak 23-31 Temmuz 1948’de Paris’te düzenlenen 21. Uluslararası Şarkiyat Kongresi’nde “Les diplomes turcs des archives d’État de Venice” başlıklı bir tebliğle sunmuştur. 1949 yılında çıkan “Collezione di documenti turchi” makalesinde Bombaci, en eskileri 1470’lere ait olan arşiv belgelerini niteliklerine ve kayıt durumlarına göre gruplayarak bazı önemli olanları hakkında kısaca bilgi vermektedir (Bombaci, 1949a). 4 Ağustos 1947 tarihli mektubunda Kowalski’ye Venedik Devlet Arşivi’ndeki Türkçe belgelerin hülasalarını hazırladığından ve bunları hacimli bir kitap olarak basmak istediğinden bahseden Bombaci, bu isteğini gerçekleştirememiştir. Ancak kendisinin hazırlamış olduğu kayıtlar, 1994 yılında basılan Venedik Devlet Arşivi kataloğuna kaynaklık etmiştir (Pedani, 1994).⁵

Bombaci, Türkçe ve Türk tarihi ile çalışmalarının yanı sıra bir Şarkiyatçı olarak Arapça ve Farsça ile de ilgilenmiştir. İbni Haldun’un *Mukaddime*’si üzerine yazdığı iki makalenin “La dottrina storiografica di Ibn Haldun” (Bombaci, 1946b) başlığını taşıyan ilkinde eseri tarih yazıcılığı bakımından incelemektedir. “Postille alla traduzione de Slane della Muqaddimah di Ibn Haldun” (Bombaci, 1949a) başlıklı ikinci makale ise William MacGuckin de Slane’in *Mukaddime* tercümesi hakkındadır. Slane’nin Fransızca çevirisi, *Mukaddime*’nin tam metin olarak Türkçeden sonraki ikinci; bir Batı lisanına yapılmış ilk tercümesidir. Bombaci’nin makalesi, Fransızca tercümedeki bazı hataların düzeltilmesi bakımından değerli bir katkı olarak kabul edilmektedir (Rosenthal, 2015, 35). Bombaci, modern Fars edebiyatı alanında da 1882-3 doğumlu Ebu’l Kasım ‘Arif’i tanıttığı ve şiirlerinden örneklerle İtalyanca tercümelerini verdiği “Il poeta nazionalista Persiano ‘Āref di Qazvīn” başlıklı bir makale yazmıştır (Bombaci, 1945).

Bombaci’nin Türk edebiyatı tarihi üzerine çalışmaları ise daha geniş kapsamlıdır. *Storia della letteratura turca dall’antico impero di Mongolia all’odierna Turchia* (= “Eski

⁴ Zekeriyyazâde’nin *Ferâh*’ını Orhan Şaik Gökyay, Latin alfabesiyle neşretmiş (Zekeriyyazade, 1975). Bu çalışma daha sonra 1980 yılında Tercüman Yayınları ve 1988 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından iki kez daha basılmıştır.

⁵ Kataloğa şu adreslerden ulaşılabilir: <https://iris.unive.it/handle/10278/7062> ve <https://venetocrazia.wordpress.com/2012/04/01/documenti-turchi/> Eserin tanıtımı için bk. (Čaušević, 1999).

Moğol İmparatorluğu'ndan Günümüz Türkiye'si'ne Türk Edebiyatı Tarihi") adıyla iki kez basılan eser, Osmanlı sahası dışında, Orhun ve Uygur dönemlerinden başlayarak Çağatay, Türkmen, Azerbaycan edebiyatları hakkında da bölümler içermektedir (Bombaci, 1956 ve 1962). Fransızcaya Irene Melikoff tarafından *Histoire de la littérature turque* adıyla çevrilen bu ilk basımdan (Bombaci, 1968) sonra kitabın gözden geçirilmiş versiyonu *La letteratura turca con un profilo della letteratura mongola* (= "Türk edebiyatı tarihi ve Moğol edebiyatının ana hatları") adıyla 1969 yılında basılmıştır (Bombaci, 1969). Eserin *Türk Edebiyatı Tarihi* başlığıyla 2022 yılında çıkan Türkçe tercümesinin İngilizce çeviriye dayandığı belirtilmektedir (Bombaci, 2022). Ancak Uli Schamiloglu'nun editörlüğünde Kathleen R. F. Griffin-Burrill tarafından yapılan ve *The Literature of the Turks* başlığını taşıyan İngilizce tercümenin basıldığına dair bir bilgi yoktur.

Tadeusz Kowalski, 1947 yılı Eylül ve Ekim aylarını Türkiye'de geçirip Kasım ayı başında Napoli'ye gitmiş, birkaç gün orada kaldıktan sonra 12 Kasım 1947'de Krakov'daki evine dönmüştür. Bombaci'nin 16 Aralık 1947 tarihli son mektubundan anladığımıza göre kendisi İstanbul'a doğru yola çıktığı sıralarda Kowalski de Napoli'ye varmıştır. Bombaci'nin son bir kez görme fırsatını bu şekilde kaçırdığı Kowalski, 5 Mayıs 1948'de Krakov'da hayata veda etmiştir.

3. Mektupların Dili

Kowalski'nin PAN ve PAU Bilim Arşivi'nde yer alan diğer Türkçe mektup taslaklarından kendisinin Türkçeyi mükemmel denebilecek bir seviyede bildiği görülebilmektedir. Zaten mektuplaştığı Türkler de zaman zaman kendisinin Türkçe bilgisi karşısında hayret ve hayranlıklarını ifade etmektedirler. Rıza Nur, Kowalski'ye yazdığı 7 Şubat 1930 tarihli ilk mektubunda "Kartınızda gördüğüm gibi Türkçesi pek güzel, adeta pürüzsüz biliyorsunuz. Hayret ettim. Bu kadar güzel Türkçe bildiğinizi bilmiyordum. Bu sebeble de mektubumu Türkçe yazdım." demektedir. Folklor araştırmacısı Mahmud Ragıp Gazimihal (o zamanki soyadıyla "Kösemihal") de 23 Aralık 1930 ve 6 Ocak 1936 tarihli mektuplarında Kowalski'ye "Türkçeyi ne sehil ve temiz kullanıyorsunuz.", "Mektubunuzu sevinerek aldım ve güzel Türkçenizi okurken başkaca memnurluk duydum." yazmaktadır.⁶ Kowalski'nin Türkçe seviyesine bir tanık da yine kendisinin Hüseyin Namık Orkun'a yazdığı 5 Kasım 1933 tarihli mektup taslağında bulunmaktadır. Kowalski mektubunda Türkçe yazdığı makaleden şöyle söz etmektedir: "Manevî ilimler mecmuası için yazdığım makaleyi işbu mektubumla birlikte gönderiyorum. Gördüğünüz gibi makale türkçe yazılmıştır, fakat bazı türkçe kelimelerin doğru olup olmadığından büsbütün emin olmadığım için, ola bilecek hataları düzeltmenizi Zati alinizden çok rica ederim."

⁶ Rıza Nur'un Kowalski ile yazışmaları Pan ve PAU Bilim Arşivi Kowalski koleksiyonu KIII-4, 171 numaralı klasörde; şu an yayına hazırlamakta olduğum Mahmud Ragıp Kösemihal'in (Gazimihal) mektupları ise aynı koleksiyonda KIII-4, 173 numaralı klasörde bulunmaktadır.

Alessio Bombaci'nin mektuplarından gördüğümüz kadarıyla ise kendisinin Türkçe bilgisi henüz o tarihlerde Kowalski'ye nispetle biraz daha geridedir. Aşağıdaki cümlelerde altını çizerek işaret ettiğimiz yapılar anlaşmaya engel olacak hatalar değilse de gramer bakımından Türkçenin genel kullanımından farklıdır ve yabancıların Türkçe öğrenirken zorluk çektikleri noktaların örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Fiilimsi ekleri:

“Dictionario italiano-greco-turchesco” isminde bir kitabın mevcut olması [= olduğu] hatırımdadır. (1- 18.7.1938)

Maamafih daha arayıp bulacağım [= bulduğum] zaman zati alinize fazla malûmat vermek bir borç sanırım. (1- 18.7.1938)

Maatteessüf fişlerini araştırdıkça [= araştırsam da] onun hakkında daha mufassal malûmat bulamadım. (1- 18.7.1938)

Bu son günlerde Romaya gitmem [= gitmeye] imkân bulup bizzat müretteple konuştum. (6- 2.6.1939)

Ek fiilin şahsı:

Eminidir [= eminiz] ki davetimize icabet buyuracaksınız. (1- 18.7.1938)

İlgi hâli eki:

Şimdi onlar [= onların] yanımda bulunması bana çok ehemmiyetli olmak itibariyle nazik hediyenizden dolayı son derece teşekkür ederim. (1- 18.7.1938)

İyelik eki:

Mektubla beraber faaliyetimizin canlı bir nümune [= numunesi] olmak üzere makalenizin tashihlerini göndermek tasavvurunda idim. (4- 23.2.1939)

Çokluk eki:

Makale göndermiş olan [= olanlar] arasında Nemeth, Rypka, Taeschner, Köprülüzade, Nikitine ... ve saire var. (2- 2.10.1938)

Bir cümlede ise “vade et-” fiili, anlaşılmaya engel olacak şekilde yanlış kullanılmıştır:

On. Barbiellini ve prof. Bonelli buyurulan selâmlara çok mütehassis oldular. Vade edip teşekkür ederler. (1- 18.7.1938)

3.1. İmla

Kişisel mektuplar, “imla (kurallarının hâkimiyet) alanı”nda (“orthographic space”) standart yazı diline yakın -ama tam merkezde olmayan- bir bölgede yer alan bir yazı türü olarak kabul edilmektedir (Sebba, 2007: 43). Dolayısıyla, bu metinlerin yazımında büyük oranda standart imla kurallarına uyulması beklenir. Latin alfabesinin kabulünü takip eden dönemde yazılmış Türkçe mektuplarda, standart kuralların yerleşmemiş olduğunu gösteren bazı tutarsızlıklara rastlanmaktadır. Bir süredir üzerinde çalışmakta olduğum Kowalski Arşivi'nde bulunan ve yaklaşık aynı dönemlere ait Türkçe

mektuplarda tespit ettiğim yazım tercihleri birbirleriyle paralellik göstermektedir. Aşağıda Bombaci-Kowalski yazışmalarından hareketle incelediğim imla tasarrufları Türkçenin yazımında bugün de devam eden yazım karmaşasının bazı tartışmalı konularıyla örtüşmektedir.

Özel isimler, büyük-küçük harfler:

Özel isimlerin yazımında iki temel husus büyük harf ve kesme işaretidir. İncelediğimiz mektuplarda özel isimlerin imlası, 1928 yılında neşredilmiş bulunan *İmlâ Lûgati*'nde (Dil Encümeni, 1928) belirlenen kurallarla nispeten uyum içindedir.

İmlâ Lûgati'nde özel isimlerde büyük harf kullanımında Fransızcanın örnek alındığı söylenerek, sıfat durumundaki halk adlarının küçük yazılacağı belirtilmiştir (Dil Encümeni, 1928: XIV). Dil isimleri ise haklarında bir kuraldan bahsedilmeksizin kitapta küçük yazılmıştır.

Mektuplarda şu örnekler bulunmaktadır:

- Dil isimleri: *türkçe* (18.7.1938), *lehçeyi* (15.5.1947), *rusçanın*, *acemce*, *arapça* (15.5.1947), vb.

Ancak bazen dil isimleri büyük yazılmıştır: *Rusça* (15.5.1947), vb.

- Halk adları: *osmanlı* (tarihleri) (4.4.1939) *türk* (pehlevanları), *alman* (dili), *fransız* (dili) (Kowalski), vb.

İmlâ Lûgati'ne göre hitap ibarelerinde unvanlar büyük yazılmalıdır (Dil Encümeni, 1928: XV). Mektuplardaki kullanımlar şöyledir:

- Unvanlar ve hitaplar: *prof. Nemeth*, *prof. Bonelli*, *On. Barbiellini* (18.7.1938), vb.

muhterem Profesör! (23.2.1939), *muhterem profesör* (2.6.1939). Küçük yazılması gerekirken zaman zaman büyük yazılan hitap: *Zati Alinize*, *Zati alinizi* (18.7.1938) *zati alinizle* (2.10.1938), vb.

Fransızca'da olduğu gibi *İmlâ Lûgati*'nde de ay adları küçük harfle yazılmaktadır. Mektuplardaki örnekler: *eylülde*, *şubat* (15.5.1947), vb.

İmlâ Lûgati'nde özel isimlere ek getirildiğinde kesme işareti kullanılmamaktadır; mektuplarda iki şekilde de yazım vardır: *İstanbul*, *Napoliden* (4.4.1939), *Romadadır*, *Romaya* (2.6.1939), *Lehistan*, *Türkiyede* (16.12.1947), *Italyada* (15.5.1947); ayrıca, *Brüksel'de* (2.10.1938) *Napoli'de* (2.6.1939) *Melioranski'nin* ve aynı mektupta *Melioranskinin* (15.5.1947), vb.

Ayrı ve bitişik yazımlar:

Birleşik olduğu kabul edilen kelimelerin yazımı uzun zamandır tartışılan ve tartışılmaya da devam edecek gibi görünen bir meseledir.⁷ *İmlâ Lûgati*'nde *ilerigelmek*,

⁷ Konuya dair tartışmalar hakkında pek çok diğer çalışma yanında bk. (Dil Encümeni, 1928: XIII; Göğüş, 1962; Delice, 2017).

şukadar, gibi örneklerden başka *herzaman*, *hernetürlü*, *hernerede*, *hervakit*, *heryerde* (Dil Encümeni, 1928: 330) ve benzeri bitişik yazımlara rastlanmaktadır. Mektuplarda dikkat çeken bitişik ve ayrı yazım örnekleri de şunlardır: *her halde* (Kowalski); *çoktanberi* (4.4.1939), *elyazısını*, *arzederler* (2.6.1939), *ondört* (Kowalski).

Büyük “İ”, küçük “ı”:

Döneme ait yazışmalarda “ı” ve büyük “İ” karakterlerinin yazımının kuralı olmadığı gözlemlenebilmektedir. Özellikle Türk bilim adamlarının mektuplarında “ı” karşılığında sıkça, kısa yüksek (veya kapalı) ve art ünlünün işareti olan “İ” karakteri kullanılmaktadır. Kowalski’nin Bombaci’ye yazdığı mektupta da yer alan bu harfin “ı” sesi karşılığında kullanımı, Hüseyin Namın Orkun’un ve Ragıp Mahmut Gazimihal’in yayına hazırlamakta olduğum mektuplarında bir yazım standardı gibidir. *İmlâ Lûgatî*’nde de bulunmayan “İ” karakteri Bombaci’nin mektuplarında geçmez, ancak daktilo ile yazılan mektuplarında yer yer Avrupa alfabelerinde olduğu gibi küçük “ı” için “i”, büyük “İ” karşılığında da “I” kullanılmıştır: *İnşallah, basılmaktadır*, vb. (15.5.1947)⁸

Daktilo ile yazılan mektuplarda yine “ğ” işareti de kullanılmamıştır.

Seda bakımından uyum:

Modern Türkçe imlada sedasız ünsüzlerden sonra gelen eklerin ön sesindeki ünsüz her durumda sedasız yazılmaktadır. *İmlâ Lûgatî*’nde seda bakımından uyum konusuna, eklerin yazımı bağlamında değil ama alıntı kelimelerle ilgili olarak temas edilmiştir. Halk tarafından benimsenmiş bulunan, mesela *ıçtima* ve *tetkik* gibi, kelimelerin “Türk fonetiğine uygun” hâle geldiği, dolayısıyla bunların “hakiki telâffuzlarına göre” yazılacağı; sadece münevverlerin sözlüğüne mal olmuş *eşcar*, *teşcir*, *nikbet* gibi kelimelerde ise bu fonetik gelişim tamamlanmadığından, seda bakımından uyumun gösterilmeyeceği belirtilmiştir (Dil Encümeni, 1928: X). Günümüzde ikili yazımlardan (*meslektaş/meslekdaş*, vb.), halk dilindeki söyleyişlerden (*kesti/kesdi*, *matkap/matgap*, *başkan/başgan*, vb.) fark edebildiğimiz seda bakımından uyumsuzluk meselesi, Orhun Yazıtları’ndan bugüne, imla gelenekleri de göz önünde bulundurularak tartışılması gereken geniş kapsamlı bir konu olduğundan burada daha fazla detaya girmeye imkân bulunmuyor. Yukarıda anılan Hüseyin Namık Orkun’un Kowalski’ye yazdığı mektuplarda geçen *araştırma*, *basdırmak*, *geçdi*, *hususda* gibi pek çok örneğe de bu vesile ile dikkat çekmiş olayım. Bu yazıda incelediğim mektuplarda ise tek bir örnek vardır: *tanıştığımdan* (Kowalski).

Alıntı kelimelerin yazımı:

Birkaç farklı meseleyi bir arada barındıran bir konu da alıntı kelimelerin imlasıdır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yazımı Latin alfabesine geçildiğinde pek çok tartışmalı durumun ortaya çıkmasına sebep olmuş, *İmlâ Lûgatî*’nde de yukarıda görüldüğü gibi çeşitli vesilelerle alıntı kelimelerin yazımına dair kurallar belirlenmiştir.

⁸ Bu bölümde Bombaci’den verdiğim örneklerin ait oldukları mektupların tarihi parantez içinde verilmiş; Kowalski’ye ait örneklerde ise sadece yazarın soyadı yazılmıştır.

Mektuplarda geçen alıntı kelimelerden dikkat çekici örnekler, aşağıda seslerin gösterimi, düzeltme ve kesme işaretlerinin kullanımı ve birleşik yapıların yazımı grupları altında sıralanmıştır.

- Seslerin gösterimi:

Ünlülerle ilgili örnekler: *mütalealar*, *söhbette* (16.12.1947), *sayfeli* (2.6.1939), *nümune* (23.2.1939), *pehlevanları* (Kowalski).

Ünsüzlerle ilgili örnekler: *aid* (11.10.1938), *mektubla* (23.2.1939), *çapuk* (Kowalski).

Batı dillerinden bir örnek: *profesör* (2.10.1938).

- Birleşik yapıların yazımı:

Türkçeden mümkün mertebe atılmak istenen alıntı unsurların başında birleşik yapılar, izafet terkipleri gelmektedir, bu sebeple İmlâ *Lûgati*'nde böyle yapılara yer verilmemiştir. Aşağıda üslup incelemesinde görüleceği gibi mektuplarda Arapça ve Farsça yapılarla kurulmuş kalıp sözler de geçmektedir. İmla bakımından şu örnekler dikkati çekmektedir: *eseri naçizane*, *samimi el kalb*, *zati alinize*, *ağlebi ihtimal*, (18.7.1938), *nazarı teveccühünüz* (23.2.1939), *hüsnü teveccühünüz* (14.12.1946), *ansamimimelkalb* (16.12.1947), *maatteessüf* (2.6.1939), *şerefiyab* (2.10.1938).

- Düzeltme işareti:

İmlâ *Lûgati*'nde alıntı kelimelerle ilgili olarak düzeltme ve kesme işaretlerinin kullanımının asgari düzeyde tutulmasına karar verilmiştir. Düzeltme işareti, art ünlülerin yanında bulunan ön damak *l* ve *k* seslerinin okunuşunu işaret etmek üzere söz konusu ünlülerin üzerinde; nispet i'sinin üzerinde ve anlam ayırıcı olarak eş yazımın önüne geçmek amacıyla konacaktır (Dil Encümeni, 1928: XI-XII). Düzeltme işaretinin yazımına ilişkin kurallar bu ilk seferden sonra birkaç defa değiştiği için işaretin kullanımında yaygın bir karışıklık bulunmaktadır (Altun, 2010). Mektuplarda düzeltme işareti kullanımına dair örnekler şunlardır: *lûgatçesini*, *malûmat*, *mülâhaza*, *alâka* (18.7.1938), âlimlerin, *selâmlarını*, *ecnebî* (2.10.1938), *ilâve*, *zâtî alinize*, *belâsı*, *imkân* (2.6.1939), *mezkûr*, *ilmî*, *lûtfe*, *lâyikiyla*, *felâketinden*, *hulâsalarini*, *eylûlde* (15.5.1947), vb.

Diğer bazı örnekler şöyledir: *hala* (2.10.1938), *her halde* (Kowalski).

- Kesme işareti:

Alıntı kelimelerde kesme işaretinin yazım kuralı da yıllar içinde birkaç kez değişmiştir (Yastı, Direkci, 2010, 1426). İçinde hemze ve ayın barındıran kelimeler Türkçeye büyük oranda uyarlanmaktadır (Tekin, 1958; Öztekten, 2001), bu sebeple söz konusu ünsüzlerin kesme işareti ile gösterimi İmlâ *Lûgati*'nde telaffuza bağlı olarak belirlenmiştir (Dil Encümeni, 1928, XII-XIII). Mektuplardaki örnekler şunlardır: *kat'i*, *tab'ından* (2.6.1939), *cür'et ederek*, *tab'a* (Kowalski).

3.2. Üslup

İncelediğimiz yazışmalar Türkçe mektup türünün güzel örnekleri olarak okunabilir.

Türkçenin klasik kelime dağarcığına yaslanan metinlerde bolca nezaket ifadeleri bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu ifadeleri önce genel nezaket başlığı altında bileşenleri bakımından ele aldım, daha sonra da işlevlerine göre hitap, teşekkür, vedalaşma, af dileme ve rica ifadeleri olarak grupladım.

- Genel nezaket:

Nezaket ifadelerinin yazarın muhatabına duyduğu saygıyı göstermek gibi genel bir işlevi vardır. Tek tek kelimelerle birkaç kelimelik söz kalıplarının yanında gramer formları da aynı amaca hizmet eder. Örneğin yazarın doğrudan formlardan kaçınarak kendisinden bahsederken “bendeniz”, “naçizane” gibi tevazu ifadeleri veya muhatabından bahsederken “zati aliniz” gibi saygı sözleri ya da etken fiiller yerine edilgen fiiller kullanması bunun bir örneğidir:

“Zati alinize malûm olduğu üzere ...” (2.10.1938),

“Bendenize karşı izhar buyurulan teveccühâtınızdan son derece memnunum.” (23.2.1939),

“Beraberce irsal buyurduğunuz risaleler de *alınmıştır*.” (18.7.1938),

“Ağlebi ihtimal ile bu mektup *alınmamıştır*.” (18.7.1938).

Cümleye eklenen olumlu sıfatlar da saygı ifadesini güçlendirmektedir: “*nazik* hediyeiz”, “*kıymetli* mektubunuz”, “*kıymetli* iştirakiniz”, vb.

Günlük ve basit kelimeler yerine daha resmî sayılabilecek kelimeler de saygı ve nezaket dilinin temel unsurlarındadır:

“*neşrolunması tasavvur edilen* bir kitap” (18.7.1938),

“Biz cevabınızın *intizarındayız*” (18.7.1938), vb.

buyur-ve *bulun*-fiilleri saygı ve nezaket işlevinde en çok istifade edilen kelimelerdendir:

“*buyurulan* selâmlara çok mütehassis oldular” (18.7.1938),

“davetimize icabet *buyuracaksınız*” (18.7.1938),

“bu mecmuayı az zaman içinde, çıkarmak tasavvurunda *bulunuyorlar*” (2.10.1938),

“Başka bir çok âlimler makale göndermek vaadinde *bulundular*.” (18.7.1938).

Kalıp ifadeler de yine saygı ifadesinin araçlarındandır: “büyük bir şerefe nail olmak”, vb. Ayrıca kalıp ifadeler de yukarıdaki araçlarla zenginleştirilir:

“zati alinizle şahsen tanıştığım için çok memnun ve şerefiyab oldum.” (2.10.1938)

Mektuplarda, doğrudan ifadelerden kaçınmanın saygı dilinin araçlarından olduğunu gösteren örnekler boldur:

“Bu mülâhaza ile bu hususta Zati alinizi yine *taciz etmeğe cesaret ediyorum*.” (18.7.1938),

“nazik vaadinizi *tahattur etmeğe cür’et ederek*” (2.10.1938), vb.

Bombaci'nin mektuplarında, kendisinin Türkçeyi sonradan öğrendiğini hatırlatacak şekilde pek alışılmamış birkaç kullanıma da rastlanmaktadır:

“*kendimizi mazur görmenizi dilerim*” (18.7.1938),

“Maamafih daha arayıp bulacağım zaman zati alinize fazla malûmat vermek *bir borç sanırım.*” (18.7.1938),

“Zati Alinizle temasa girmek bence *nazik bir sevinç* oldu” (18.7.1938),

Hem de irsal buyurulmuş çok kıymetli makaleniz vusul buldu. Çok teşekkürler olsun! (6- 2.6.1939)

- Hitap:

Bombaci kendisinden 15 yaş büyük ve saygın kimliğiyle tanınmış bir akademisyen olan Kowalski'ye saygıyla hitap etmektedir. Mektuplarda kullanılan hitap ifadeleri şöyledir:

“Pek/Çok muhterem Profesör Bey!”, “pröfesör Beyefendi.” “Beyim!”, vb.

Kowalski de Bombaci'ye hitaben yazdığı elimizde bulunan tek mektup taslağında “Sayın meslektaş!” (Kowalski) ifadesini kullanmaktadır.

- Vedalaşma ve kutlama:

Mektuplarda en sık kullanılan vedalaşma ifadesi “derin hürmetlerimin kabulü ricasıyle” şeklindedir. Örneklerden bazıları şöyledir:

“derin ve müteşekkir saygılar” (18.7.1938),

“Hakkımdaki nazarı teveccühünüzün berdevam olmasını diler derin hürmetlerimin kabulünü rica ederim, muhterem Profesör!” (23.2.1939),

“Hürmetli selâmlarımın kabulünü rica ederim muhterem profesör.” (2.6.1939),

“Prof. Bonelli hürmetlerini arzederler.” (2.6.1939),

“Noel ve yılbaşı yortularınızı tebrik eder, derin hürmetlerimi sunarım, muhterem profesör.” (14.12.1946),

“Derin hürmetlerimin kabulü ricasıyla Noel ve Yılbaşı yortularınızı ansamimimelkalb tebrik ederim, muhterem Profesör.” (16.12.1947), vb.

- Teşekkür:

Aşağıdaki örneklerden görülebileceği gibi Bombaci'nin şükran ifadelerinde içtenlikli bir saygı sezilebilmektedir.

Şimdi onlar [= onların] yanımda bulunması bana çok ehemmiyetli olmak itibariyle nazik hediyenizden dolayı *son derece teşekkür ederim.* (1- 18.7.1938)

“Kıymetli mektubunuzu aldım. Son eseri naçizaneme karşı izhar olunan alâka için *en samimi el kalb minnettaram.*” (18.7.1938)

“İrsal buyurulan risalenizi almakla çok müteşekkir ve memnun oldum.” (4.4.1939)

- Af dileme ve rica:

Bombaci'nin son derece saygılı ve nezaketli bir dille yazılmış mektupları af dileme ve rica etme cümlelerinin güzel örneklerini içermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Yalnız bendenizden o kadar mükemmel bir türkçe çıkmayacağı için kendimizi *mazur görmenizi dilerim.*” (18.7.1938),

“Ümit ederim ki esbabına bakarak tehhürümü *mazur tutacaksınız.*” (23.2.1939),

“Çoktanberi zati alinize yazmakta kusurdayım... Beni *mazur tutmanızı rica ederim.*” (4.4.1939),

“Şimdiki meşguliyatımın çokluğunu bilerseniz *beni mazur tutarsınız.*” (Kowalski)

Rica etme örnekleri:

“Yeni tekayüde çıkan prof. Bonelli şerefine neşrolunması tasavvur edilen bir kitap için kıymetli iştirakinizi *talep ediyorduk.*” (18.7.1938),

“Makaleniz daha hazır olmadığı takdirde kaç zaman içinde ikmal edebileceğinizi bizlere bildirmenizi çok rica ederiz.” (2.10.1938),

“Bendenizi bir mektubunuzdan mahrum etmemenizi eskiden izhar buyurduğunuz *hüsni teveccühünüzden dilerim.*” (14.12.1946),

“Zati Alinize *bir ricam var.*” (15.5.1947),

“Varsa ve zahmet olmazsa o kelimenin hakikaten bulunup bulunmadığını ve ne manada kullandığını bu tarafa yazmanızı çok rica ederim. Şimdiki talebimin cesareti için affinizi diler derin hürmetlerimi sunarım, muhterem Profesör,” (15.5.1947), vb.

Kowalski'nin elimizdeki tek mektup taslağında da bir rica örneği şöyledir:

“Demek on ondört gün beklemek isterseniz çok memnun olurum.”

4. Sonuç

Bu yazıda Alessio Bombaci ile Tadeusz Kowalski'nin mektuplaşmaları imla ve üslup yönünden incelenmiştir. Türkçenin Latin alfabesiyle imlasında standarda kavuşturulamamış konulardan, kelimelerin ayrı veya bitişik yazımı, düzeltme ve kesme işaretlerinin kullanımı meseleleri mektuplardaki örneklerden de tanıklanmaktadır. Türkoloji tarihinde önemli yeri olan iki araştırmacının birbirlerine mektup yazarken Türkçeyi tercih etmiş olmaları çalışma sahalarına hâkimiyetlerini göstermesi bakımından değerlidir. Türkçe'yi üniversite yıllarında aldıkları Şarkiyat eğitimi sırasında öğrenen Kowalski ve Bombaci'nin mektupları üslup ve dil bilgisi bakımından oldukça kusursuzdur. Özellikle Tadeusz Kowalski'nin Türkçe bilgisinin irtibatta bulunduğu Türk bilim adamları tarafından takdir ve hayranlıkla karşılandığını yazışmalarından görmekteyiz. Bombaci'nin Türkçe seviyesi ise mektupların yazıldığı dönemde Kowalski'ye nazaran biraz daha geride görünmekteyse de özellikle nezaket ifadelerinin kullanımı bakımından örnek metinler olarak okunabilecek niteliktedir.

Teşekkür:

Mektuplarda geçen şahıs ve eserler hakkında bilgilerini benimle paylaşan Marek Stachowski (Ord. Prof. Dr., Jagiello Üniversitesi) ve Luciano Rocchi'ye (Prof. Dr., Trieste Üniversitesi); erişemediğim kaynakları bulmakta yardımlarını esirgemeyen Esma Bektaş'a (doktora öğrencisi, Medeniyet Üniversitesi) şükranlarımı sunarım.

Kaynaklar

- Adamović, M. (2001). *Das Türkische des 16. Jahrhunderts: Nach Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533)*. Göttingen: Pontus.
- Adamović, M. (2009). *Floransalı Flippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi* (Çev. Aziz Merhan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altun, H.O. (2010). Düzeltme işareti ve Türkçede yazıldığı gibi okunmayan kelimeler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 17(43), 167-179.
- Bombaci, A. (1938). *La "Regola del parlare turcho" di Filippo Argenti: materiale per la conoscenza del turco parlato nella prima metà del XVI secolo*. Napoli: R. Ist. Superiore Orientale.
- Bombaci, A. (1940). Padre Pietro Ferraguti e la sua Grammatica turca 1611. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 205-236.
- Bombaci, A. (1941a). Un Rapporto Del Grande Ammiraglio Piyale Pascia a Solimano sull'assedio Delle Gerbe, 1560. G. Jäschke (Ed.), *Festschrift Friedrich Giese Aus Anlass Des Siebenzigsten Geburtstags überreicht Von Freunden Und Schülern* (s. 76-83). Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Bombaci, A. (1941b). Le Fonti Turche Della Battaglia Delle Gerbe (1560). *Rivista Degli Studi Orientali* 19(2/4), 193-248.
- Bombaci, A. (1942). Le Fonti Turche Della Battaglia Delle Gerbe (1560) (Continuazione). *Rivista Degli Studi Orientali* 20(2), 279-304.
- Bombaci, A. (1945). Il Poeta Nazionalista Persiano 'Āref di Qazvīn. *Oriente Moderno* 25(1/12), 42-53.
- Bombaci, A. (1946a). Le Fonti Turche della Battaglia delle Gerbe (1560). *Rivista Degli Studi Orientali* 21(2/3/4), 189-218.
- Bombaci, A. (1946b). La Dottrina Storiografica di Ibn Haldun. *Annali Della Scuola Normale Superiore Di Pisa. Lettere, Storia e Filosofia* 15(3/4), 159-85.
- Bombaci, A. ve Rossi, E. (1947). Luigi Bonelli (1865-1947). *Oriente Moderno* 27(1/3), 51-56.
- Bombaci, A. (1949a). La Collezione di Documenti Turchi dell'Archivio di Stato di Venezia. *Rivista Degli Studi Orientali* 24(1/4), 95-107.
- Bombaci, A. (1949b). Postille alla traduzione De Slane della *Muqaddimah* di Ibn Haldun. *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli* 5(III), 439-472.

- Bombaci, A. (1949c). Una lettera turca in caratteri latini del dragomanno ottomano Ibrâhim al veneziano Michele Membre (1567). *Rocznik Orientalistyczny* 15(1939-1949), 129-144.
- Bombaci, A. (1956). *Storia della letteratura turca dall'antico impero di Mongolia all'odierna Turchia*. 1. baskı. Milano: Nuova Accademia Editrice.
- Bombaci, A. (1962). *Storia della letteratura turca dall'antico impero di Mongolia all'odierna Turchia*. 2. baskı. Milano: Nuova Accademia Editrice.
- Bombaci, A. (1968). *Histoire de la littérature turque* (Çev. Irene Melikoff). Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Bombaci, A. (1969). *La letteratura turca con un profilo della letteratura mongola*. Milano: Sansoni Accademia.
- Bombaci, A. (2022). *Türk Edebiyatı Tarihi* (İtalyancadan İngilizceye çeviren: Kathleen R. F. Burrill; İngilizceden Türkçeye çevirenler: O. Söylemez, S. Derin). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Braune, W. (1940). Ibn al-Ğauzīs Streitschrift gegen den Sufismus. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 305-313.
- Budu, M. (2021). Polonya Türkolojisinde Tadeusz Kowalski'nin yeri ve Türk dili üzerine incelemeleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 184-201.
- Čaušević, E. (1999). I 'Documenti turchi' dell' Archivio di Stato di Venezia. Inventario della miscellanea a cura di Maria Pia Pedani Fabris con l'edizione dei registi di Alessio Bombaci. Pubblicazioni degli Archivi di Stato strumenti CIII, Roma, 1994., LIII + 697+1+6. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 47-48, 260-263.
- Delice, H.İ. (2017). Birleşik kelimeler ayrı yazılmalı mıdır? S. Noyan, E. Kapağan (Ed.), *I. Uluslararası Dil ve Edebiyat Modernleşme ve Gelenek Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 119-159), Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.
- Dil Encümeni (1928). *İmlâ Lûgati*. İstanbul: Devlet Matbaası
- Dziubiński, A. (1995). Poturczeńcy polscy: przyczynek do historii nawróceń na islam w XVI-XVIII w. *Kwartalnik Historyczny Rocznik* 102(1), 19-37.
- Esin, E. (1979). Prof. Alessio Bombaci. *Türkiyat Mecmuası*, 19(1977), 279-281,
- Fekete, L. (1940). Il sistema dei possedimenti nell'Ungheria sottomessa ai Turchi. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 103-116.
- Gallotta, A. ve Marazzi, U. (Hazırlayanlar.) (1982). *Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*. Napoli: Istituto Universitario Orientale.
- Goszczyńska, A. (2017). Rozmowa z Turczynem o wierze krześcijańskiej Bartłomieja Georgiewicza jako XVI-wieczna realizacja misji antytureckiej w Polsce. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne* 19, 7-28.

- Göğüş, B. (1962), Türkçede bileşik kelimelerin oluşumu ve nasıl yazılması gerektiği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 10, 245-264.
- Guidi, M. (1940). Prefazione. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, V-VI.
- Hazai, G. (1974). Zum balkanischen Hintergrund der osmanisch-türkischen Transkriptionstexte von Bartholomaeus Georgievits. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 20, 71-106.
- Heffening, W. (1942). *Die türkischen Transkriptionstexte des Bartholomaeus Georgievits aus den Jahren 1544–1548*. Leipzig.
- Kończak, I. (2022). Russian Diplomat Vasily Nikitin and Polish Oriental Studies. Nikitin's letters to Professor Tadeusz Kowalski. *Rocznik Orientalistyczny* LXXV(2), 14-28.
- Kowalski, T. (1939). Les éléments ethniques turcs de la Dobroudja. *Rocznik Orientalistyczny* 14(1938), 66-80.
- Kowalski, T. (1940). Ringkämpfe bei den Balkantürken. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 163-175.
- Kowalski, T. (1942). Dobruca'da Türk etnik unsurlar (Çev. F. Devellioğlu). *Türk Dili Belleten* II(13-14-15), 161-172.
- Köprülü, M.F. (1940). La Proibizione di versare il sangue nell'esecuzione d'un membro della dinastia presso i Turchi ed i Mongoli. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 15-23.
- Malov = Малов, С.Е. (1946). Тюркизмы в Языке 'Слова о Полку Игореве'. *Известия Академии Наук Союза ССР* 5(2), 129-139.
- Melioranski = Мелиоранский, П.М. (1902). Турецкие элементы в языке Слова о Полку Игореве, Cilt 7/ Kitap 2 (s. 273-302)'den ayrı basım) Sankt-Peterburg: Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ.
- Melioranski = Мелиоранский, П.М. (1905). Вторая статья о турецких элементах в языке 'Слова о Полку Игореве': (Ответ Ф. Е. Коршу). *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, Cilt 10/ Kitap 2, 66-92.
- Németh, G. (1940). Emphatische Formen in der türkischen Mundart von Vidin. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 87-95.
- Nikitin, V. (1940). Un diplomate turc en Russie sous l'impératrice Elisabeth. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 177-180.
- Öztekten, Ö. (2001). Türkçedeki Arapça Alıntıların Fonolojisi Üzerine. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10, 315-321.
- Pedani, M.P. (Hazırlayan) (1994). *I «documenti turchi» dell'Archivio di Stato di Venezia. Inventario della miscellanea, con l'edizione dei regesti di Alessio Bombaci*. Roma:

Pubblicazioni degli Archivi di Stato.

- Prior, W. S. (1972). An analysis of 'The Igor Tale' and the 'Zadonshchina' with a view to showing which monument was created first. *New Zealand Slavonic Journal* 9, 50–60.
- Rypka, J. (1940). Sieben Ghazele aus Bâqîs Dîwan, Übersetzt und Erklärt. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 137-143.
- Rocchi, L. (2016). Il glossario italo-turco contenuto in un codice fiorentino del XVI secolo. *Zeitschrift für romanische Philologie* 132(4), 1049-1064.
- Rocchi L. (2007). *Ricerche sulla lingua osmanlı del XVI secolo. Il corpus lessicale turco del manoscritto fiorentino di Filippo Argenti (1533)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Rosenthal, F. (2015). *Ibn Khaldûn The Muqaddimah An Introduction to History* (Giriş ve terc. F. Rosenthal; kısaltan ve editör: J. Dawood), Princeton-Oxford: Princeton University.
- Rossi, E. (1940). Canto turco del sec. XVI in caratteri greci. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 237-241.
- Rossi, E. (1947). Bombaci. -Le fonti turche della battaglia delle Gerbe (1560). Estratto dalla Rivista degli Studi Orientali, XIX-XXI, Roma, 1946, in-8°, 112 pp. *Oriente Moderno* 27(10/12), 249–250.
- Savoj, L.P. (1946). *Slovo o polku Igorevë ["Detto della Campagna di Igor"]*. Napoli: R. Pironti & figli.
- Sebba, M. (2007). *Spelling and society - The culture and politics of orthography around the world*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi.
- Siemienieć-Golaś, E. (2005). *Turkish lexical content in Dittionario della lingua Italiana, Turchesca by Giovanni Molino (1641)*. Krakov: Księgarnia Akademicka.
- Stachowski, M. (2025). *Türkçenin Balkanlar'daki İzleri: Rumeli Bilimine Giriş* (Çev. Hilal Oytun Altun). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Świąćicka, E. (Editör) (2020). *Dictionary of Italian–Turkish Language (1641) by Giovanni Molino, Transcribed, Reversed, and Annotated*. Berlin-Boston: De Gruyter.
- Şakiroğlu, M.H. (1980). Prof. Alessio Bombaci. *Belleten* 44(173), 179-192.
- Taeschner, F. (1940). Ein altosmanischer Bericht über das vorislamische Konstantinopel. *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli N.S. 1 - Scritti in Onore di Luigi Bonelli*, 181-190.
- Tekin, T. (1958). Ayınlı ve Hemzeli Kelimeler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, VIII(86), 110-113.
- Uluoğlu, S. (2010). Kulikovo Savaşı Üzerine Yazılan Eserlerde Türkçe Kökenli Kişi Adları (Antroponimler). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (28), 141-157.
- Zaborski, A. (1999), Tadeusz Kowalski - pierwszy i ostatni nowocześniejszy orientalista polski. İçinde R. Majkowska (red.) *Tadeusz Kowalski (1889-1948). Materiały z Posiedzenia*

Naukowego PAU w dniu 19 czerwca 1998 r. (s. 9-18). Krakov.

Zajączkowski, W. (1964). Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim. Taszycki W., Zaręba A. (Ed.) *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego* (s. 367-381). Krakov: Historia katedr.

Zekeriyyazâde (1975). *Ferah Cerbe Savaşı* (Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay). İstanbul: Hilal Matbaacılık.

EK 1. Alessio Bombaci'nin Tadeusz Kowalski'ye yazdığı mektupların metinleri (Archiwum Nauki PAN I PAU, sygn. K III-4, 157)

1- 18.7.1938

[Kowalski'nin el yazısıyla] odp⁹ 2/8/38

[Matbu] R. ISTITUTO SUPERIORE ORIENTALE DI NAPOLI

Direzione degli ANNALI

[Bombaci'nin el yazısıyla]

Prof. Dr. Tadeusz Kowalski

Kraków Lokietka 1

Polonia

[Matbu] Napoli

[Bombaci'nin el yazısıyla] 18 Temmuz 1938 – XVI

Gradoni S. Maria apparenta al Petraio

Pek muhterem Profesör Bey!

Kıymetli mektubunuzu aldım. Son eseri naçizaneme¹⁰ karşı izhar olunan alâka için en samimi el kalb minnettarım. Beraberce irsal buyurduğunuz risaleler de alınmıştır. Onlardan bazılarını önceden tanıyordum ve çok istifade etmişim. Şimdi onlar [= onların] yanımda bulunması bana çok ehemmiyetli olmak itibariyle nazik hediyeinizden dolayı son derece teşekkür ederim.

Satın aldığınız “Molino” lûgatçesini¹¹ tanıyorum. Ondan daha eski, XVI asrın nüsfaına doğru basılmış küçük bir “Dictionario italiano-greco-turchesco”¹² isminde bir kitabın mevcut olması hatırımdadır. Maatteessüf fişlerini araştırdıkça onun hakkında daha

⁹ Bombaci'nin yazmış olduğu mektupların başında yer yer Kowalski'nin el yazısıyla “odp.” notu bulunmaktadır. Bu ibare, Lehçe “Odpowiedziałem” kelimesinin kısaltılmışıdır ve yanındaki tarihle birlikte okuduğumuzda “... tarihinde cevap verdim” anlamına gelir.

¹⁰ Bombaci'nin adı geçen eseri, Filippo Argenti'nin sözlüğünü ilim âlemine tanıttığı çalışması olsa gerektir: *La “Regola del parlare turco” di Filippo Argenti: materiale per la conoscenza del turco parlato nella prima metà del XVI secolo* (Bombaci, 1938).

¹¹ Tadeusz Kowalski'nin satın almış olduğu 1641 basımı *Dittionario della Lingua Italiana Turchesca* kopyası hâlihazırda Jagiello Üniversitesi Kütüphanesi'nde 59115 katalog numarasıyla kayıtlıdır. Molino Sözlüğü üzerinde Siemienieć-Golaś (2005) ve Świecicka'nın (2020) çalışmaları bulunmaktadır.

¹² Bombaci'nin bahsettiği transkripsiyonlu metin 16. yüzyıla ait *Vocabolario italiano e arabesco, con alcuni Dialoghi in turchesco e in greco moderno* (Rocchi, 2016) olabilir.

mufassal malûmat bulamadım.

Maamafih daha arayıp bulacağım zaman zati alinize fazla malûmat vermek bir borç sanırım.

Mektubunuzdan ibret alarak türkçe yazıyorum. Yalnız bendenizden o kadar mükemmel bir türkçe çıkmayacağı için kendimizi mazur görmeyi dilerim.

[2. sayfa]

Son zamanlarda Enstitümüz¹³ Zati Alinize bir mektub göndermişti. Yeni tekayüde çıkan prof. Bonelli¹⁴ şerefine neşrolunması tasavvur edilen bir kitap için¹⁵ kıymetli iştirakinizi talep ediyorduk.

Ağlebi ihtimal ile bu mektub alınmamıştır. Bu mülâhaza ile bu hususta Zati alinizi yine taciz etmeğe cesaret ediyorum. Emindir [= eminiz] ki davetimize icabet buyuracaksınız. Biz cevabınızın intizarındayız. Şimdiye kadar makale göndermiş olanlar arasında prof. Nemeth,¹⁶ Fekete,¹⁷ Rypka,¹⁸ Taeschner,¹⁹ Braune,²⁰ Rossi,²¹ Nallino²² ve saire var. Başka bir çok âlimler makale göndermek vaadinde bulundular.²³

On.²⁴ Barbiellini²⁵ ve prof. Bonelli buyurulan selâmlara çok mütehassis oldular. Vade edip teşekkür ederler. Son günlerde On. Barbiellini Enstitümüzün riyasetini bıraktı. Onun yerini prof. Michelangelo Guidi²⁶ aldı.

¹³ Istituto Universitario Orientale di Napoli (= "Napoli Şarkiyat Üniversite Enstitüsü").

¹⁴ Luigi Bonelli (1865-1947), İtalyan Şarkiyatçı. Alessio Bombaci'nin hocasıdır.

¹⁵ İlk kez 1928 yılında basılmaya başlanan Napoli Şarkiyat Enstitüsü Yıllığı'nın ("Annali dell'Istituto Orientale di Napoli") 1940 yılında basılan *Nuova Serie I.* sayısı "Scritti in onore di Luigi Bonelli" başlığı ile meslektaşlarının Bonelli'nin hatrasına yazdıkları armağan yazılarıyla çıkmıştır.

¹⁶ Gyula Németh (1890-1976), Macar Türkolog. Armağan sayıya "Emphatische Formen in der türkischen Mundart von Vidin" başlıklı yazı ile katkıda bulunmuştur (Németh, 1940).

¹⁷ Lajos Fekete (1891-1969), Macar tarihçi ve Türkolog. Bonelli armağanına "Il sistema dei possedimenti nell'Ungheria sottomessa ai Turchi" başlıklı yazısı ile katılmıştır (Fekete, 1940).

¹⁸ Jan Rypka (1886-1968), Çek Şarkiyatçı. Rypka'nın armağan sayıya yer alan yazısının başlığı: "Sieben Ghazele aus Bâqis Diwan, Übersetzt und Erklärt" (Rypka, 1940).

¹⁹ Franz Taeschner (1888-1967), Alman Şarkiyatçı. Armağan sayı için "Ein altosmanischer Bericht über das vorislamische Konstantinopel" başlıklı bir yazı yazmıştır (Taeschner, 1940).

²⁰ Walther Braune (1900-1989), Alman Arabist. Hatıra sayıya çıkan yazısı "Ibn al-Ğauzîs Streitschrift gegen den Sufismus" başlığını taşımaktadır (Braune, 1940).

²¹ Ettore Rossi (1894-1955), İtalyan Şarkiyatçı. Bonelli armağanına "Canto turco del sec. XVI in caratteri greci" başlıklı bir yazı ile katılmıştır (Rossi, 1940).

²² İkiisi de Arabist olan Carlo Alfonso Nallino (1872-1938), ya da kızı Maria Nallino (1908-1974) kastediliyor olabilir. Ancak hatıra sayıya ikisinin de yazıları bulunmamaktadır. Bombaci'nin bahsettiği kişi Carlo Alfonso Nallino ise ömrü bu yazıyı yazmasına vefa etmemiş olabilir.

²³ Bombaci kendisi de armağan sayı için "Padre Pietro Ferraguti e la sua Grammatica turca 1611" başlıklı bir yazı kaleme almıştır (Bombaci, 1940).

²⁴ Onorevole: (İtalyanca) "muhterem, saygıdeğer".

²⁵ Bernardo Barbiellini Amidei (1896-1940), İtalya'nın Doğu ilişkileri üzerinde çalışmış bir bilim adamıdır. Aynı zamanda asker ve politikacı olan Barbiellini 1935-1938 yılları arasında Napoli'deki Yüksek Şarkiyat Enstitüsü'nün müdürlüğü ve enstitü dergisinin editörlüğü görevlerini ifa etmiştir.

²⁶ Michelangelo Guidi (1886-1946), İtalyan Arabist. Bonelli'nin hatrasına adanan sayının Giriş yazısını yazmıştır (Guidi, 1940).

Muhterem profesör! Zati Alinizle temasa girmek bence nazik bir sevinç oldu ve bununla büyük bir şerefe nail oldum. Bu temasta kalmak en samimi ümitlerimdendir, Beyim!

Derin ve müteşekkîr saygılarımın kabulü ricasiyle

[İmza] Alessio Bombaci

2- 2.10.1938

[Bombaci'nin el yazısıyla] Napoli – 2-10-38

Piazza S. Giovanni Maggiore 30

[Kowalski'nin el yazısıyla] odp 11/10/38

[Matbu] R. ISTITUTO SUPERIORE ORIENTALE

NAPOLI

[Bombaci'nin el yazısıyla]

Çok muhterem Profesör Bey!

Brüksel'de²⁷ zati alinizle şahsen tanıştığım için çok memnun ve şerefîyab oldum.

Zati alinize malûm olduğu üzere mektebimiz prof. Bonelli şerefine bir “Festschrift” neşretmek niyetindeyiz.

Hala, ensitümüzün Komiseri olan Mikelancelo Guidi, bu mecmuayı az zaman içinde, çıkarmak tasavvurunda bulunuyorlar.

Bu teşebbüse ecnebî âlimlerin iştirakı oldukça geniştir. Makale göndermiş olan arasında Nemeth, Rypka, Taeschner, Köprülüzade,²⁸ Nikitine²⁹ ... ve saire var.

[2. sayfa]

Fakat iştirakiniz olmazsa elbette eser tamam olmayacak.

Bunun için, nazik vaadinizi tahattur etmeğe cür'et ederek, bir makalenizin intizarındayız.

Prof. Guidi, bendeniz vasıtasıyla teşekkür ve selâmlarını sunarlar.

Derin hürmetlerimin kabulü ricasiyle, pöfesör Beyefendi.

[İmza] Alessio Bombaci

[Bombaci'nin el yazısıyla] P.S. Makaleniz daha hazır olmadığı takdirde kaç zaman içinde ikmal edebileceğinizi bizlere bildirmenizi çok rica ederiz.

²⁷ 20. Uluslararası Müsteşrikler Kongresi Eylül 1938'de Brüksel'de toplanmıştır. Kowalski burada “Dobruca'da Türk etnik unsurları” konulu bir tebliğ sunmuştur. Makale hâline getirilen tebliği (Kowalski, 1939) daha sonra Ferit Devellioğlu Türkçeye tercüme etmiştir (Kowalski, 1942).

²⁸ Köprülüzâde Mehmed Fuad adıyla da tanınan Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966). Köprülü, Bonelli armağanına “La Proibizione di versare il sangue nell'esecuzione d'un membro della dinastia presso i Turchi ed i Mongoli” başlıklı yazı ile katkıda bulunmuştur (Köprülü, 1940).

²⁹ Vasili Nikitin (1885-1960), Polonya kökenli Rus Şarkiyatçı ve diplomat. Hatıra sayıda “Un diplomate turc en Russie sous l'impératrice Elisabeth” başlıklı bir yazısı bulunmaktadır (Nikitin, 1940).

3- 23.2.1939

[Bombaci'nin el yazısıyla] Napoli 23 Şubat [1939]³⁰

[Matbu] R. ISTITUTO SUPERIORE ORIENTALE

NAPOLI

[Bombaci'nin el yazısıyla] Pek muhterem Profesör!

Nazik kartınız için son derece teşekkür ederim. Bendenize karşı izhar buyurulan teveccühâtınızdan son derece memnunum.

Geç cevap vermemin sebebini işte anlatacağım. Mektubla beraber faaliyetimizin canlı bir nümune[= numunesi] olmak üzere makalenizin tashihlerini göndermek tasavvurunda idim.

Şimdi hazır olan provaları dün Zati Alinize gönderdim. Ümit ederim ki esbabına bakarak tehhürümü mazur tutacaksınız.

Provaları tashihten sonra elden gelen çabuklukla tarafımıza irsal etmenizi çok rica ederiz.

Artık kitabın çıkması müelliflerin tashihte acele etmelerine bağlıdır.

Tasavvur ettiğiniz Türkologlara

[2. sayfa]

[mahsus]³¹ bir kongre kuvveden fiile çıkacak mı?

Hakkımdaki nazarı teveccühünüzün berdevam olmasını diler derin hürmetlerimin kabulünü rica ederim, muhterem Profesör!

[İmza] Alessio Bombaci

4- 4.4.1939

[Kowalski'nin el yazısıyla ve kurşun kalemle] odp 27/5

[Bombaci'nin el yazısıyla] İstanbul 4/4/1939

Pek muhterem Profesör!

Çoktanberi zati alinize yazmakta kusurdayım. İstanbula gelmek için hazırlıklar bendenizi çok meşgul tuttu. Beni mazur tutmanızı rica ederim.

İrsal buyurulan risalenizi almakla çok müteşekkire ve memnun oldum. Napoliden hareket etmezden evvel matbaaya emirlerinizi bildirdim. İfaya mukayyed olduklarını ümit ederim. Burda osmanlı tarihlerine ait tetkikatta bulunuyorum.

Maattessüf az vakit bulabileceğim. Derin hürmetlerimin kabulünü ricasiyle

[İmza] Alessio Bombaci

³⁰ Kâğıdın yılın yazılı olduğu köşesi yırtıktır; ancak içeriğinden, mektubun 1939 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır.

³¹ Köşeli parantez metnin orijinaline aittir.

5- 2.6.1939

[Bombaci'nin el yazısıyla] Napoli 2-6-1939

[Bilinmeyen bir el yazısı ve kurşun kalemle] Bombaci

[Matbu] R. ISTITUTO SUPERIORE ORIENTALE

NAPOLI

[Bombaci'nin el yazısıyla]

Çok muhterem Prof. Kowalski cenaplarına!

Tashihlerden birkaç gün sonra nazik mektubunuzu aldık. Hem de irsal buyurulmuş çok kıymetli makaleniz vusul buldu. Çok teşekkürler olsun!

Levhalar meselesi şöyledir; matbaamız Romadadır, bendeniz ise Napoli'de oturuyorum. Bunun için yazmış olmakla beraber cevap vermediler. Bu son günlerde Romaya gitmem[= gitmeye] imkân bulup bizzat müretteple konuştum.

Kendisinin söylediğine göre levhalar makale tam sayfeli olduğu zaman ilâve olunur. Binaenaleyh kat'i tab'ından evvel levhalarla beraber zâti alinize daha bir tashih gönderilecek. Bunu merak etmeyiniz.

[2. sayfa]

Onları gördükten sonra "imprimatur"³² eserinizi verebileceksiniz.

Türkiyede geçirdiğim vakit maltessüf [!] çok az oldu. Meşguliyetim Cerba Muharebesi hakkında eski bir elyazısını istinsah etmek oldu.³³ Şimdi onun neşrine çalışıyorum.

Fakat son zamanlarda imtihan belâsı başlamış olduğundan hemen hiç birşey yapamıyorum.

Hürmetli selâmlarımın kabulünü rica ederim muhterem profesör.

[İmza] Alessio Bombaci

[Bombaci'nin el yazısıyla] Prof. Bonelli hürmetlerini arzederler.

6- 14.12.1946

[Daktilo ile] Napoli 14 /12/1946

Pek muhterem Profesör,

Zatı Alinize gönderdiğim mektuplara hala cevap almamış olduğumdan meraktayım. Dört gözle sıhhat haberlerinizi beklerim.

Bu kart ile beraber askerliğim esnasında ve her türlü güçlük içinde neşredebildiğim bazı ufak tefek makalelerimi gönderiyorum. Kabulünü rica ederim. Bu son zamanlarda faaliyetiniz ne sahada oldu? Bendenizi bir mektubunuzdan mahrum etmemenizi eskiden izhar buyurduğunuz hüsnü teveccühünüzden dilerim.

³² Imprimatur: Kelime karşılığı "basılsın" olan bu Latince ifade, basım onayı anlamına gelir.

³³ (Bombaci; 1946a)

Noel ve yılbaşı yortularınızı tebrik eder, derin hürmetlerimi sunarım, muhterem profesör.

[İmza] A. Bombaci

[Bombaci'nin el yazısıyla] Prof. Zayaczkowski [= Zajaczkowski]³⁴ hakkında haberleriniz var mı?

7- 15.5.1947

[Daktilo ile] Napoli 15.5.1947

[Matbu] ISTITUTO UNIVERSITARIO ORIENTALE

NAPOLI

[Kowalski'nin el yazısıyla] odp 4.8.47

[Daktilo ile]

Pek muhterem Profesör!

Lütfen gönderilen makaleleri ve kartı aldım. Çok teşekkür ederim. Maalesef etütlerinizin bir kısmı lehçe olduğu için onları lâyikiyla tetkik edemedim. İnşallah bu yaz azacık bildiğim rusçanın yardımıyla lehçeyi[= Lehçe'yi] benimsemeğe gayret edip mümkün mertebe onlardan istifade edeceğim.

Allaha şükür ailem ve evim harbin felâketinden masum çıktı. Fakat geçen zaman pek o kadar ilmî faaliyete müsait olmadı!

Bir taraftan Venedik Arşivindeki türkçe vesika koleksiyonunun hulâsalarını hazırladım.³⁵ İnşallah ileride oldukça iri bir kitap teşkil edecek olan bu eseri neşretmeğe bir çare bulurum. Diğer taraftan bir az acemce ve arapça ile meşgul oldum. Acem şairi 'Aref hakkındaki küçük makaleyi³⁶ zannedersem Zati Alinize göndermişim. İbni Haldun'un Mukaddimesine dair yazdığım iki makale³⁷ hala basılmaktadır. Başarmaya muvaffak olduğum bu kadardır.

Şimdi mutahassislara ait olmiyan küçük bir Türk edebiyatı tarihini³⁸ hazırlamaktayım. Aynı zamanda bizim Enstitümüzde türkçeyi tedris ediyorum.

Türkiye ile münasebetlerim şimdilik mahdut. Maamafih bazı kitap getirtebildim.

³⁴ Ananiasz Zajaczkowski (1903-1970), Karaim kökenli Polonyalı Şarkiyatçı. Doktorasını 1925-1929 yılları arasında Tadeusz Kowalski'nin danışmanlığında Jagiello Üniversitesi'nde tamamlamış, daha sonra 1933 yılında Varşova Üniversitesi'nde Türkoloji bölümünü kurmuştur.

³⁵ Bombaci, Venedik Arşivi'ndeki Türkçe vesika koleksiyonu üzerindeki çalışmalarını kitaplaştırmamış ancak bu konuda sunduğu bir tebliği neşretmiştir (Bombaci, 1949a). Daha sonra kendisinin çalışmaları Venedik arşivlerinin kataloğunun hazırlanmasına kaynaklık etmiştir (Pedani, 1994). Bombaci'nin arşiv vesikalarıyla ilgili çalışmalarına dair detaylar hakkında bk. (Şakiroğlu, 1980, 184-186).

(Bombaci, 1945)

³⁷ (Bombaci, 1946b ve Bombaci, 1949b)

³⁸ Bombaci'nin Türk edebiyatı tarihinin iki basımı (Bombaci, 1956, 1962) ve gözden geçirilmiş üçüncü basımı bulunmaktadır (Bombaci, 1969). İlk basım Fransızcaya (Bombaci, 1968); üçüncü basım ise Türkçeye (Bombaci, 2022) tercüme edilmiştir.

İnşallah eylülde İstanbula gideceğim.

Prof. Bonelli'ye gelince kara haber var. Zavallı ustadım seksen üç yaşında iken geçen şubat ayında vefat etti. Kendisine dair yazdığım ufak makaleyi³⁹ Zati Alinize ayrıca gönderiyorum. Benim için büyük bir ziya oldu.

Zati Alinize bir ricam var. Üniversitemiz Rusça profesörü L. Paçini⁴⁰ son zamanda "Slovo o polku Igorevje"⁴¹ hakkında küçük bir kitap neşretti. Bu münasebetle o eserde bulunan türkçe kelimelerle alâkadar oldum. Bu sözlere dair son tetkik Melioranski'nin iki makalesidir⁴² (Daha yeni tetkikat malûmunuz mudur?)⁴³ Şereşiri kelimesi için Melioranskinin verdiği izah beni ikna etmiyor. Bana ka-

[2. sayfa]

lirsa bu söz acemce şamşir kelimesinden geliyor. Meslektaşimin bana dedigine göre bu şereşiri kelimesi "Zadonsina" adlı eserde⁴⁴ de bulunuyormuş. Mezkûr eser maalesef Italyada bulunmaz. Zati Alinizin yahut bir meslektaşinizin yanında var mı? Varsa ve zahmet olmazsa o kelimenin hakikaten bulunup bulunmadığını ve ne manada kullandığını bu tarafa yazmanızı çok rica ederim.

Şimdiki talebimin cesareti için affinizi diler derin hürmetlerimi sunarım, muhterem Profesör,

[İmza] Alessio Bombaci

8- 16.12.1947

[Matbu] O UNIVERSITARIO ORIENTALE

DI NAPOLI

PIAZZA S. GIOVANNI MAGGIORE, 30

[Kowalski'nin el yazısıyla] odp 29/12 47

[Bilinmeyen bir el yazısı ve kurşun kalemle] Bombaci

[Matbu] NAPOLI

³⁹ (Bombaci ve Rossi, 1947)

⁴⁰ Leone Pacini Savoj (1907-1990), Slavist, edebiyat eleştirmeni. Tolstoy'un Savaş ve Barış, Gogol'ün hikâyeleri ve Ivan Gonçarov'un Oblomov gibi önemli eserlerin İtalyanca'ya tercümelerinde görev almıştır.

⁴¹ İgor Bölüğü Destanı "Слово о полку Игоревѣ", Eski Doğu Slavcası ile yazılmış anonim bir destandır. Knez İgor Svyatoslaviç komutasındaki Rus birliklerinin, Karadeniz'in kuzeyinde Don kıyılarında yaşayan Kumanlar karşısında 1185 yılında uğradığı trajik yenilgiyi konu almaktadır. Leone Pacini Savoj, İgor Destanı'nın Rusça metnini İtalyanca giriş ve notlarla 73 sayfalık kitapçık hâlinde neşretmiştir (Savoj, 1946).

⁴² Anılan çalışmalar Rus Şarkiyatçı Platon Mihailoviç Melioranski'nin (1868-1906) 1902 ve 1905 tarihli makaleleri olabilir (Melioranski 1902 ve 1905).

⁴³ Rus Türkolog Sergey Yefimoviç Malov (1880-1957), 1946 yılında İgor Bölüğü Destanı'ndaki Türkizmler hakkında bir makale neşretmiştir (Malov, 1946).

⁴⁴ *Zadonşçina* "Задонщина", Moskova Prensi 3. Dimitri'nin (Donskoy) Ruslar'a Altın Ordu Devleti karşısında ilk galibiyeti kazandırdığı savaş olan 8 Eylül 1380 tarihli Kulikovo Muharebesi hakkında bir halk şiiiridir. Eserin en eski tarihli yazma nüshası 18. yüzyılda bulunmuştur ve 15. yüzyıl sonlarına ait olduğu düşünülmektedir (Uluoğlu, 2010: 143-144). Bazı görüşlere göre *Zadonşçina*, İgor Bölüğü Destanı'nın bir varyantıdır (Prior, 1972).

[Daktilo ile] 16 dicembre 1947

[Matbu] TELEFON: 54766 – 54767 – 54896 – 54897

[Daktilo ile]

Pek muhterem Profesör!

Türkiyeden kartınızı aldığım zaman çok sevindim; İstanbula Sizi görmüş olurum ümidiyle gittim. Maalesef nasip olmadı. Siz Napoli’de evimi teşrif ederken ben İstanbulda! Neyse, inşallah ileride Sizi görüp feyzinizden istifade etmek mümkün olacak.

Türkiyede bir ay kadar kaldım ve ikametimin asıl maksadı olan çok kitap toplayabildim. Aynı zamanda yeni ve eski bir çok arkadaşlarla söhbetle[!] bulunduk. Şimdi bir araya getirdiğim malzeme ile meşgulüm ve bu iş epeyce zaman tutacak.

İbrahim Strasz⁴⁵ mektubu hakkında makalemi⁴⁶ Zajackowski[= Zajaczkowski] tarafınıza gönderdiğini yazıyor. Aldiniz mi? Lehistan da neşretmek mümkün mü?

Türkiyede iken hiç haberim olmiyan Georgievic transkripsiyon metinleri⁴⁷ hakkında Heffening’in bir kitabı⁴⁸ gözüme ilişti. Prof. Ritter⁴⁹ beraberime almaga müsaade verdi. Bu kitapla hem neşrettığım itibara aliniyor hem bilumum transkripsiyon metinleri hakkında mütalealar ileri sürülüyor. Ona göre makalemi tekrar gözden geçirmek icap eder. Lütfen gönderirseniz basılacak olursa tez elden gene göndereceğim.

Derin hürmetlerimin kabülü ricasıyla Noel ve Yılbaşı yortularınızı anşamimimelkalb tebrik ederim, muhterem Profesör.

[İmza] Alessio Bombaci

EK 2. Tadeusz Kowalski’nin Alessio Bombaci’ye göndermek üzere hazırladığı mektup taslağının metni (Archiwum Nauki PAN I PAU, sygn. K III-4, 179)

Tarihsiz.

[Kowalski’nin el yazısıyla]

Sayın meslektaş!

Brükselde sizin gibi değerli bir türkiyatçı ile bizzat tanıştığımdan dolayı hakikaten kendimi bahtiyar sayıyorum. Prof. Bonelli cenablarının şerefine neşr edilecek mecmua için Deliormandaki türk pehlevanları güreşlerine aid bir makale yazdım.⁵⁰

⁴⁵ İbrahim Bey (?-1571), Leh kökenli Türk diplomat. Asıl ismi “Joachim Strasz” olan İbrahim Bey ihtida ederek, 1564-1569 yılları arasında Lehistan Krallığı nezdinde Osmanlı elçiliği görevini üstlenmiştir (Dziubiński, 1995: 25).

⁴⁶ Bombaci, Osmanlı diplomatı İbrahim (Strasz) Bey’in Venedikli Michele Membre’ye yazdığı Latin alfabesiyle imla edilmiş 1567 tarihli Türkçe mektubu incelemiştir (Bombaci, 1949c).

⁴⁷ (Goszczynska, 2017; Hazai, 1974)

⁴⁸ (Heffening, 1942)

⁴⁹ Hellmut Ritter (1892-1971), Sufizm uzmanı Alman Şarkiyatçı.

⁵⁰ Kowalski’nin hatura sayıda çıkan yazısı Balkan Türkleri’nde güreş hakkındadır: “Ringkämpfe bei den Balkantürken” (Kowalski, 1940).

Çapuk[!] olsun diye ana lisanımda yazdığım için şimdi ya alman ya fransız diline çevirmeliyim, ki onu da birkaç gün zarfında yap [= yapıp] Her halde tab'a hazır olan yazmayı bu ayın nihayetinden evvel göndereceğim. Demek on ondört gün beklemek isterseniz çok memnun olurum.

Şimdiki meşguliyatımın çokluğunu bilerseniz beni mazur tutarsınız.